



Foto: Tom van Limpt

OP WEG NAAR TOETSTOPIA?

Voorstellen centraal examen Nederlands kritisch bekeken

Vorig jaar bracht de vakvernieuwingscommissie Nederlands nieuwe eindtermen en voorstellen voor het centraal examen uit. Voormalig leerplanontwikkelaar Helge Bonset plaatst daarbij kritische kanttekeningen en ziet aanleiding om een vervolgcommissie te overwegen.

HELGE BONSET

In april dit jaar bracht LTM een themanummer uit over de ophanden zijnde vakvernieuwing. Hierin schetsten Chamaun et al. (2025) hoe de nieuwe conceptkerndoelen en -examenprogramma's Nederlands, die meer nadruk leggen op communicatie, taalbewustzijn en literatuur, zowel kansen voor inhoudelijke verdieping als uitdagingen voor docenten en leerlingen met zich meebrengen. In hun bijdrage komt één onderwerp echter nauwelijks aan de orde: de voorstellen van de vakvernieuwingscommissie met betrekking tot de centrale examens vmbo, havo en vwo. Die bespreek ik in dit artikel.

Eisen aan een centraal examen

In een toelichtingsdocument bij de eindtermen (Herder et al., 2025) stelt de vakvernieuwingscommissie een ver-

deling voor van de eindtermen over centraal examen en schoolexamen, en doet ze voorstellen over de inrichting van het centraal examen. Nergens in het toelichtingsdocument wordt echter ingegaan op de eisen die aan een centraal examen gesteld moeten worden. Wat zijn die?

De eis van *validiteit* houdt in dat een toets de kennis of vaardigheid meet die gemeten moet worden, en niet een reductie daarvan of (ook) iets heel anders. Daarbij is van belang dat de toets een duidelijk construct meet (bijvoorbeeld leesvaardigheid), wat tot uiting komt in een voldoende mate van samenhang van de afzonderlijke toetsvragen. Die samenhang laat namelijk zien dat de vragen niet losstaande vaardigheden meten, maar gezamenlijk één onderliggende vaardigheid (het construct).

De eis van *betrouwbaarheid* houdt in dat een toets zodanig meet dat verschillen in scores toe te schrijven

zijn aan verschillen in prestaties, en niet aan verschillen tussen beoordelaars.

Een derde eis aan een centraal examen is uiteraard dat het mogelijk is om de toetsen ook inderdaad *centraal*, in het hele land en liefst op hetzelfde moment, af te nemen.

Wie deze eisen niet in zijn overwegingen betreft, komt al gauw tot onhaalbare voorstellen.

Korte termijn

Op pagina 45 van het toelichtingsdocument staan voorstellen van de commissie voor verdeling van eindtermen over centraal en schoolexamen (invoering binnen drie tot vijf jaar). Voor havo en vwo wil de commissie dat in het centraal examen getoetst worden receptieve taalvaardigheid, taal als systeem en literatuur als systeem. Voor vmbo komt daar de productieve taalvaardigheid nog bij.

De commissie kiest niet voor extra zittingen Nederlands in het centraal examen. De bedoeling is dat in de ene centrale zitting, nu Leesvaardigheid geheten, vragen worden opgenomen die betrekking hebben op genrekennis en argumentatie: ‘Door specifieke vakinhouden toe te kennen aan het CE wordt het centraal examen verrijkt met bijvoorbeeld vragen over argumentatief taalgebruik en kennis over zakelijke en literaire genres’ (p. 46). Ook moet het examen vragen gaan bevatten die betrekking hebben op literatuur: ‘De vragen kunnen betrekking hebben op het uitleggen van thema, inhoud en vorm bij literaire teksten, hoe literaire middelen gebruikt worden om effecten bij lezers en luisteraars te bereiken en hoe ze bijdragen aan de interpretatie van teksten’ (p. 46).

Een verbreding van het centraal examen havo/vwo heeft recent al plaats gehad (Rooijackers et al., 2024). Er zijn authentieke en herkenbare leescontexten (scenario’s) gecreëerd, er zijn vragen opgenomen over figuurlijk taalgebruik en framing, er zijn sorteer- en synthesetaken toegevoegd, en er zijn vragen gesteld over de bruikbaarheid en betrouwbaarheid van teksten, binnen een scenario. Dit is een aanzienlijke vernieuwing van de vraagtypen van het examen.

Nu wil de vakvernieuwingscommissie binnen drie tot vijf jaar een tweede verbreding gerealiseerd zien van de inhouden waarop de vragen betrekking hebben. Voor argumentatief taalgebruik is dat geen probleem; het maakt nu al deel uit van het centraal examen en er is dus een traditie opgebouwd in vraagtypen en inhouden. Anders ligt dat bij genrekennis. Die is inderdaad relevant

voor leesvaardigheid (en schrijfvaardigheid), en er vallen vast ook zinnige vragen over te stellen, maar naar mijn inschatting wordt er nu nauwelijks expliciet onderwijs in gegeven. Daar zal eindterm 9 verandering in moeten brengen; de kans dat dat lukt binnen drie tot vijf jaar is echter miniem.

Echt problematisch is de voorgestelde toevoeging van vragen over literatuur, die uiteraard de aanwezigheid van literaire teksten in het examen veronderstellen. Zakelijke en literaire teksten gezamenlijk behandelen in een les of lessenserie is prima, om een thema op verschillende manieren te belichten, of om leerlingen te wijzen op overeenkomsten en verschillen tussen beide typen teksten. Die verschillen kunnen groot zijn, qua doel van de schrijver, qua doel van de lezer, en qua relatie met de werkelijkheid. Het combineren van beide typen teksten en vragen in één toets vermindert de kans dat er nog een duidelijk construct leesvaardigheid valt te meten.

Voor de vakvernieuwingscommissie zijn dit soort overwegingen, die rechtstreeks betrekking hebben op de kwestie van de validiteit van het centraal examen, kennelijk van weinig belang. Want op p. 45 gaan haar wensen nog weer verder: ‘(...) het CE toetst het *diepe begrip* van schriftelijke, auditieve en audiovisuele teksten in zakelijke en literaire genres, al dan niet gecombineerd. De inhoudelijke vernieuwingen leiden daarmee ook tot zichtbare vernieuwingen ten opzichte van het construct van de huidige examens.’ Die laatste zin mag wel een understatement worden genoemd. Lezen, luisteren, kijken en literatuur in één toets: de vraag is welk

Lezen, luisteren, kijken en literatuur in één toets: de vraag is welk construct er in zo’n examen eigenlijk nog gemeten wordt

construct er in zo’n examen eigenlijk nog gemeten wordt. Ook de docenten in het artikel van Chamalaun et al. (2025) onderkennen dit probleem: zij vragen zich af welke vaardigheid je bij zo’n examen nog toetst, en hoe je je leerlingen op zo’n toetstaak voorbereidt.

Vakinhoudelijke thema’s

Ook de tekstkeuze in het centraal examen moet volgens de commissie anders: ‘De vakvernieuwingscommissie vraagt aan de syllabuscommissie om te onderzoeken hoe vakinhoudelijke themagebieden, zowel maatschappelijk, talig, als cultureel van aard, een plek kunnen krijgen in het CE. Het gaat dan om de vraagstelling en om de keuze van bronnen, gerelateerd aan thema’s zoals het ontstaan van het Nederlands, de relatie tussen taal en sociale groepen in de samenleving (sociolinguïstiek), taalverwerving, taalstoornissen, taal- en spraaktechnologie, de invloed van de maatschappij op literaire genres en literatuur en digitale media’ (p. 47).

Waar het de commissie eigenlijk om gaat, wordt pas duidelijk in de volgende alinea: ‘De keuze voor *neerlandistieke thema’s* [cursivering HB] in centrale examinering bevelen we aan voor alle schoolsoorten.’ Deze keuze sluit aan bij het idee dat Nederlands meer een ‘zaakvak’ moet worden, met meer kennis over taal- en letterkunde. Nu staat het docenten natuurlijk vrij om dit idee in hun onderwijs vorm te geven, bijvoorbeeld met behulp van de methode KERN *Nederlands*. Maar voor de tekstkeuze in het centraal examen is het problematisch. Om over dergelijke specialistische teksten vragen te kunnen beantwoorden, hebben leerlingen voorkennis nodig, en die voorkennis moet dan in een centraal examen voor alle leerlingen dezelfde zijn. Anders wordt niet hun leesvaardigheid gemeten, maar hun voorkennis. Het gevolg is dat de inhoud van de neerlandistieke thema’s landelijk moet worden onderwezen in de bovenbouw, wat de vrijheid van elke leraar Nederlands inperkt om zijn of haar onderwijs in te richten.

En daar komt bij: Nederlands is geen zaakvak. Het is in de eerste plaats een taalvak en als zodanig staat talige communicatie voorop, evenals bij andere taalvakken. Een relevant gegeven is ook dat leerlingen, blijken leerlingpanels die de vakvernieuwingscommissie heeft georganiseerd, helemaal niet zitten te wachten op neerlandistieke thema’s: ‘De geraadpleegde (oud-) leerlingen willen graag een duidelijke relatie met de actualiteit. Zij hechten waarde aan leren aan de hand van actuele thema’s, die relevant zijn voor de wereld

Nederlands is geen zaakvak.

Het is in de eerste plaats een taalvak en als zodanig staat talige communicatie voorop, evenals bij andere taalvakken

van nu. Denk aan voorbeelden uit actuele nieuwsmedia en verdieping op onderwerpen waar veel discussie over is’ (p. 55). Deze wens sluit duidelijk aan bij de huidige keuze voor examenteksten met maatschappelijke onderwerpen.

Langere termijn

Al het voorgaande gaat dan nog maar over het door de commissie gewenste scenario van drie tot vijf jaar. Haar gewenste scenario voor acht tot tien jaar ziet eruit als volgt: ‘De vakvernieuwingscommissie ziet graag de integratie van vaardigheden in toetsing verder ontwikkeld. Daarbij leveren leerlingen volgens de principes van het *scenario-based assessment* een product op waarin informatie uit verschillende schriftelijke, auditieve en/of audiovisuele bronnen is verwerkt. De leerling: bepaalt eerst welke informatie nodig is voor het beoogde product en daarmee het bereiken van het doel; zoekt, selecteert en beoordeelt kritisch de informatie uit diverse bronnen; en gebruikt de gevonden informatie voor het product’ (p. 49–50).

Als voorstel voor de inrichting van een centraal examen zijn we nu definitief aangeland in Toetstopia. De validiteit is nog meer dan bij de eerdere voorstellen van de commissie een probleem (welk samenhangend construct wordt hier getoetst?), de beoordelaarsbetrouwbaarheid eveneens (hoe kan dit product betrouwbaar worden beoordeeld?), en ook centrale afname lijkt, gezien de noodzaak van auditieve en audiovisuele

bronnen (die in een centraal examen voor iedereen dezelfde moeten zijn), geen sinecure. Nergens wordt dit door de commissie geproblematiseerd of zelfs maar gesignaleerd.

Schrijfvaardigheid

De vakvernieuwingscommissie mikt met haar voorstellen op een verbreding van het centraal examen. Maar er is nog een mogelijkheid tot verbreding van dat examen: toevoeging van de toetsing van schrijfvaardigheid. Nu is dat geen makkelijke kwestie. Maar de manier waarop de commissie ermee omgaat, is onbegrijpelijk. Ze schrijft op p. 49: ‘Op dit moment maakt het toetsen van de schrijfvaardigheid reeds deel uit van het CE voor vmbo-bb, vmbo-kb en vmbo-gl/tl. De manier waarop schrijfvaardigheid nu getoetst wordt, is echter niet ideaal en de betrouwbaarheid van deze vorm van toetsing is suboptimaal. Op de langere termijn is het daarom van belang te onderzoeken in hoeverre schrijfvaardigheid op een betere en meer betrouwbare manier kan worden getoetst op het vmbo, bijvoorbeeld met schaalbeoordelingen of comparatief beoordelen.’ Dit is een verstandige aanbeveling, en je hoopt dan ook dat hij doorgetrokken wordt naar havo/vwo.

Maar nee: ‘Voor havo en vwo maakt schrijfvaardigheid geen deel uit van het centraal examen, en de vakvernieuwingscommissie koos ervoor dat zo te houden’ (p. 50). Argumenten: ‘Het CE Nederlands op het havo en vwo is een omvangrijk examen met een zware correctielast (...) en een CE schrijfvaardigheid zal de taak van de leraar eerder verzwaren dan verlichten. Bovendien vraagt een CE schrijfvaardigheid veel van leraren als het gaat om betrouwbare beoordeling van schrijftaken’ (p. 50–51). Gelden die argumenten dan niet voor het vmbo? En als nader onderzoek naar toetsing van schrijfvaardigheid zinrijk is voor het vmbo, waarom is het dat dan niet ook voor havo/vwo?

De commissie vervolgt: ‘Hoewel er inhoudelijk argumenten zijn voor het apart toetsen van schrijfvaardigheid op het CE, zet de vakvernieuwingscommissie liever in op een CE waarin vaardigheden geïntegreerd worden getoetst, waar mogelijk in samenhang met inhouden uit domein B en C [Taal en Literatuur, HB]. Daarin kunnen ook korte schrijftaken worden opgenomen, die

vooral bedoeld zijn om leesbegrip te toetsen. De vele praktische bezwaren rondom een tweede zitting schrijfvaardigheid lijken momenteel te zwaar te wegen om dit scenario te verkennen’ (p. 51). Maar wat zijn dan die praktische bezwaren, die kennelijk exclusief gelden voor havo/vwo en zo zwaarwegend zijn dat zelfs het doen van onderzoek hier wordt afgeraden? De commissie legt het nergens uit. (En wat moeten we ons trouwens voorstellen bij ‘korte schrijftaken die vooral bedoeld zijn om leesbegrip te toetsen’?)

Het is natuurlijk onzeker of onderzoek naar de mogelijkheid om schrijfvaardigheid valide, betrouwbaar en uitvoerbaar te toetsen in havo/vwo zou resulteren in de opname ervan in het centraal examen. Maar dat onderzoek op voorhand uitsluiten is inconsequent, en een gemiste kans. Temeer daar een recente peiling uitwijst dat voor docenten in alle sectoren van het voortgezet onderwijs schrijfvaardigheid behoort tot de belangrijkste domeinen (Rijlaarsdam, 2025).

Een vervolgcommissie

De voorstellen van de vakvernieuwingscommissie voor de inrichting van het centraal examen op kortere en langere termijn, zijn naar mijn mening ver onder de maat. Dat intussen al geruime tijd een syllabuscommissie aan het werk is om die voorstellen uit te werken, vind ik dan ook, op zijn vriendelijkst gezegd, voorbarig.

Het beste zou zijn als een vervolgcommissie werd ingesteld die zich opnieuw buigt over de inrichting van het eindexamen Nederlands, en waarvan leden deel uitmaken met expertise op het gebied van toetsing en examinering. Ik roep het sectiebestuur Nederlands van Levende Talen op zich hiervoor in te zetten.

LITERATUUR
Chamalaun, R., Groenendijk, R., Ockenburg, L. van, & Robben, T. (2025). Het schoolvak Nederlands: In gesprek over vakvernieuwing. *Levende Talen Magazine*, 112(3), 24–30.
Herder, A., Pleumeekers, J., & Schaik, N. van. (2025). *Toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's Nederlandse taal en literatuur voor vmbo, havo en vwo – Versie 2. SLO*.
Rijlaarsdam, G. (2025). Interpretatie van de nieuwe eindtermen Nederlands door docenten: Een analyse per sector. *Levende Talen Magazine*, 112(6), 41–43.
Roosjacks, P., Stevens, C., & Evers-Vermeul, J. (2024). Nieuwe wegen, nieuwe uitdagingen? Reflectie op het vwo-examen Nederlands 2024. *Levende Talen Magazine*, 111(7), 18–22.

binnenkort

- 14 november 2025, Congres Levende Talen, Ede, <levendetalen.nl>
- 18 november 2025, Global Day of Languages, <www.efkf.org>
- 21 november 2025, SLO-congres Samen van Doelen naar Onderwijs, <vlt.nl/slo25>
- 28 – 29 november 2025, HSN Conferentie, Tilburg, <www.hsnconferentie.eu>
- 4 – 5 december 2025, Conferentie Werken met Rijke Teksten, <taalunie.org>
- 29 – 31 januari 2026, Recent Verschenen Werken Duits, Nordhorn, <vlt.nl/rvw26>
- 30 januari 2026, Nascholingsdag Talen ICLON, Leiden, <vlt.nl/taleniclone>
- 5 – 6 februari 2026, Nationaal Congres Frans, Amsterdam, <www.congresfrans.nl>
- 6 – 7 maart 2026, Nationaal Congres Duits, Noordwijkerhout, <nationaalcongresduits.nl>
- 20 maart 2026, Nationaal Congres Engels, Ede, <nationaalcongresengels.nl>
- 9 april 2026, Netwerkmiddag Duits en Frans, Leeuwarden, <aly.jellema@nhlstanden.com>

HSN

Op 28 en 29 november 2025 vindt de HSN Conferentie Onderwijs Nederlands plaats op de campus van Tilburg University. De conferentie richt zich op alle leeromgevingen en niveaus waarin Nederlands geleerd wordt, van primair en secundair onderwijs tot hoger onderwijs en lerarenopleidingen. Het programma brengt leraren, onderzoekers, ontwikkelaars en studenten uit Nederland en Vlaanderen samen om inzichten, onderzoek en good practices rond het onderwijs Nederlands te delen. Meer informatie en inschrijving: <www.hsnconferentie.eu>.

Read2Me!

De voorleeswedstrijd Read2Me! daagt brugklassers uit om in wedstrijdvorm voor te lezen uit hun favoriete boek. Het resultaat: meer leesplezier, betere taalvaardigheid en trotse leerlingen op het podium. De wedstrijd telt vier rondes: in de klas, op school, lokaal en een provinciale finale. Scholen doen mee via de lokale bibliotheek. Een vernieuwde toolkit met lesideeën, boekentips en instructievideo's ondersteunt docenten en leerlingen. Aanmelden tot 1 december via <www.read2mevoorleeswedstrijd.nl>.

SLO-congres

Hoe geef je als schoolteam vorm aan een doordacht curriculum op basis van actuele kerndoelen, examenprogramma's en leerlijnen? Deze vraag staat centraal tijdens het congres Samen van doelen naar onderwijs, dat SLO organiseert op vrijdag 21 november 2025. Op het programma staan presentaties van alle kerndoelen, verdieping bij de nieuwe conceptexamenprogramma's, inspirerende voorbeelden voor het versterken van basisvaardigheden en praktische handvatten voor de ontwikkeling van nieuwe leerlijnen. Keynotesprekers zijn: Luc Sluismans, Dominique Sluismans, Eddie Denessen, Joana Da Silveira Duarte, Barend Last, Frank Cornelissen en Bert Wienen. Verdere informatie is te vinden op <vlt.nl/slo25>.

Congres Frans 2026

Het Nationaal Congres Frans vindt plaats op donderdag 5 en vrijdag 6 februari 2026, opnieuw in Van der Valk Schiphol. Het programma biedt 75 geselecteerde workshops uit bijna 140 inzendingen, met zowel nieuwe inleiders als vertrouwde namen. Voorbeelden van onderwerpen zijn *écriture créative* met een jeugdauteur, slam in de klas en thematiek rond vrouwenliteratuur. De congreskrant verschijnt begin november, vanaf 5 november staat de complete website online en start de inschrijving. Meer informatie is te vinden op <www.congresfrans.nl>.

IATEFL-beurs 2026

De jaarlijkse IATEFL-conferentie voor leraren Engels vindt plaats van 21 tot en met 24 april 2026 in Brighton. Levende Talen Engels stelt hiervoor een beurs beschikbaar: 1000 euro voor pabostudenten en 750 euro voor leerkrachten in het basisonderwijs. De beurs dekt (deels) reis-, verblijf- en inschrijfkosten. Aanvragen kan tot 8 december 2025 via <engels@levendetalen.nl>. Kandidaten leveren onder andere persoonlijke gegevens, motivatie en een plan voor kennisdeling in (zie <vlt.nl/iatefl26> voor de precieze procedure).